

H. Frischauf

IV.

K. FRIIS JOHANSEN

1. november 1887–17. juni 1971

Tale holdt i Videnskabernes Selskabs møde den 15. oktober 1971

Af **P. J. Riis**

På mindre end et år er den klassiske arkæologi i Danmark blevet berøvet to betydelige forskere, uden hvis originalitet og lærdom det vil blive vanskeligt at hævde landets smukke position i den internationale arkæologiske videnskab. Elleve måneder efter sin elev Vagn Poulsens alt for tidlige bortgang, d. 17. juni 1971 lukkede K. Friis Johansen sine øjne, møt af dage, i sin alders 84. år. Videnskabelig virksom endnu i 1970 syslede han med fortolkningen af en gådefuld fremstilling på en nyerhvervelse til Ny Carlsberg Glyptotek, et malet lerkar fra Messaperstammen i Syditalien; men legemlig svaghed tvang ham snart til at opgive. Da kræfterne svigtede, forekom tilværelsen ham i stigende grad en ulidelig byrde, selv om eller måske netop fordi hans tanke forblev klar til det sidste. Som det med rette sagdes ved hans bisættelse: »Døden kom til ham som en ven, ikke som en fjende.«

Knud Friis Johansen var jyde, født i Fredericia d. 1. november 1887 og student derfra 16 år gammel. Han udgik fra et pædagoghjem; faderen var inspektør ved Den kgl. Døvstummeskole. I slægten synes der at have været mange forskellige anlæg. En søster, Anne Marie Bo, blev rektor for Rysenstens Gymnasium, en bror slog sig efter omflakken i Centralasien endelig ned som bazarkøbmand i Kashmir. Morfaderen var præst, og gennem ham var Friis Johansen fætter til litteraturkritikeren og forfatteren Kaj Friis Møller, med hvem han trods visse lighedspunkter ikke havde nogen personlig forbindelse.

Da Friis Johansen i 1904 blev immatrikuleret på Københavns

Universitet, var det for at studere medicin; men det viste sig at være et fejlgreb. Ikke mindst anatomiprofessoren F. C. C. Hansen virkede så afskrækkende på ham, at han forlod faget. Han fik dog i studieårene enkelte venner blandt medicinerne, den senere også som østerlandsmissionær kendte øjenlæge Henrik Møller og overkirurg Mogens Fenger ved Diakonissestiftelsen. Fra medicinen vendte han sig mod den klassiske filologi, hvori han 1911 blev cand. mag. med tysk som bifag. Et livsvarigt venskab knyttede han på Elers Kollegium med de to brødre teologen Holger Brøndsted og filologen Johannes Brøndsted, hvis søster siden blev hans hustru. Af sine lærere omtalte han især J. L. Heiberg, M. Cl. Gertz, A. B. Drachmann og Oskar Siesbye; men arkæologen Christian Blinkenberg kom han først i berøring med på Nationalmuseet, og arkæologien var slet ikke hans oprindelige interesse. Han indlod sig ikke desto mindre på at besvare Filologisk-Historisk Samfunds prisopgave for 1906 om »Lotus- og palmetteornamentet i ældre græsk vasemaleri«. Bedømmerne – deriblandt ingen arkæolog – var Finnur Jónsson, Edvard Lehmann og J. L. Heiberg, som i deres indstilling til Samfundet i 1908 udtalte, at forfatteren i sin behandling af materialet viste »afgjort Evne til videnskabeligt Arbejde, forstandig Kritik og sund Opfattelse samt en ikke ringe Selvstændighed« og derfor fandt ham »fuldt værdig til Prisen«.

En vis utilfredshed med universitetets daværende tyskundervisning havde i vinteren 1910–11 fået ham til at tage til München for dér at få sprogfærdighed. Lejlighedsvis dyrkede han i denne den klassiske arkæologis tyske højborg også den antike kunst og kultur; men arkæologiprofessoren Paul Wolters fandt han ubeskrivelig kedelig, og det nærmeste han i München kom arkæologien var, at han ved et selskab dansede med Adolf Furtwänglers datter.

Efter eksamen fik han imidlertid ansættelse på det gamle Nationalmuseum i Prindsens Palais, først som medhjælper i Møntsamlingen, hvorfra han skræmtes ved at være blevet sat til at ordne det nye vældige fund af vikingetidsmønter fra Århus, senere som assistent (underinspektør) i museets 1ste afdeling, der dengang omfattede både Den danske Samlings forhistoriske del, Etnografisk Samling og Antiksamlingen. Det var i begyndel-

sen svært for ham at underordne sig den mægtige og frygtede direktør Sophus Müller, og det var på et hængende hår kommet til et både for Friis Johansen og for arkæologien katastrofalt brud. Kort efter hans ansættelse i afdelingen skete der det ikke usædvanlige, at den tunghøre direktør meddelte den unge medarbejder sin kritik og, uden nærmere at vente på hvad denne havde at sige til sit forsvar, puttede sit hørerør i lommen; men Friis Johansen blev så rasende, at han greb hørerøret, stak det i øret på Müller og råbte ind i røret: »Nu skal De høre på mig!« Efter at have afgivet sin forklaring gik han tilbage til sit kontor og ventede spændt på sin formodede afskedigelse; men kort før kontortidens ophør lød direktørens trippende skridt på gangen, døren åbnedes og ind kom Müller med ordene: »Jeg forløb mig; De har min undskyldning!« Denne indrømmelse imponerede Friis Johansen, hvis mod på den anden side aftvang Müller respekt, og dermed var – mirabile dictu – grunden lagt til et fortrinligt samarbejde og et smukt lærer-elevforhold. I mange henseender var Müller Friis Johansens videnskabelige forbillede; han, og ikke Blinkenberg, der var Antiksamlingens daglige leder og Friis Johansens umiddelbare foresatte, blev ved sit eksempel og sine gode råd hans virkelige lærer i arkæologi.

Friis Johansens arbejde på Nationalmuseet var særdeles varieret. Dels måtte han bistå Blinkenberg i Antiksamlingen, dels overdroges adskillige påtrængende og krævende opgaver i Den danske Samling til ham. Inciteret af Müller påtog han sig at publicere oldsagerne i Terslevfundet, hvis mønter offentliggjordes af P. Hauberg og Johs. Østrup i 1914 (»Sølvskatten fra Terslev«, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1912). Med dette stof fra det 9de og 10de århundrede e. C. kom han i nogen grad til at arbejde efter linier afstukket af Müller, der i sin disputats om dyreornamentiken i Norden fra 1880 klart havde erkendt og beskrevet, hvad han kaldte »den karolingiske stil« og »Jellingestilen« i det nordiske område. Også udgravninger og andre markundersøgelser i Danmark kom han til at udføre, og han udviklede sig i kraft af sin medfødte skarpe iagttagelsesevne og store omhu til en fortrinlig udgraver. Om denne meget betydelige del af hans virksomhed, der stadig omtales med stor respekt af danske forhistorikere, vidner kun få trykte afhandlinger:

»Gravpladsen ved Ryomgaard« (Aarbøger 1915), »Jordgrave fra Dyssetid« (Aarbøger 1917) og »En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose« (Aarbøger 1919), men desuden flere uvurderlige beretninger i Nationalmuseets arkiv, hvoraf man f. eks. kan nævne den, der vedrører jernalderagrene ved Fogstrup på den jyske hede (1921–22). Hans anlæg for syntesen kom altid tydeligt for dagen i hans studium af danske oldtidslevn, idet han på grundlæggende måde brugte sine egne udgravninger som udgangspunkt for en bredere behandling af problemerne. Endnu en stor tjeneste gjorde han Danmarks arkæologi, da han henledte Sophus Müllers opmærksomhed på Johannes Brøndsted og herved fik denne ansat som studentermedhjælper i museets 1ste afdeling fra nytår 1915.

Friis Johansen lærte i disse år en mængde højst forskellige mennesker at kende, akademikere såvel som folk på landet og kom også i kontakt med andre nordiske oldtidsforskere; men den eneste af disse, med hvem berøringen blev til et virkeligt venskab, var finnen C. A. Nordman, Finlands senere »statsarkeolog« d.v.s. rigsantikvar, der med henblik på sin arkæologiske uddannelse studerede på Nationalmuseet; her var han en tid vikar i 1ste afdeling, hvor han førtes ind på et disputatsarbejde om jættestuekulturen i Danmark, og kort efter blev han gift med en datter af Sophus Müller. Friis Johansen har ofte fremhævet, hvor inspirerende det var for ham, samtidig med at han selv skrev om jordgravene, at kunne diskutere stenalder med sin finske kollega.

En disputats var vel også det foreløbige mål, Friis Johansen havde sat sig efter eksamen; men hans klassiske universitetsuddannelse i forbindelse med deltidsbeskæftigelsen i Antiksamlingen gjorde det naturligt at vælge et emne inden for den græsk-romerske oldtid. Hvorfor han gav sig i kast med netop den lerkargruppe, der allerede da gik under betegnelsen »protokorinthiske vaser«, er helt klart. Som navnet antyder, mente man, at den var et resultat af den ældste keramiske produktion i byen Korinth; men en fremstående forsker som W. Hellbig havde anset karrene for at stamme fra Chalkis på Euboia, B. Graef henførte dem til Aigina, G. Loescheke til Korinths naboby Sikyon og L. Couve til Boiotien. Bortset fra gruppens kunsthistoriske værdi

som vidnesbyrd om en tidlig-arkaisk billedstils udvikling uden for Athen og ligeledes bortset fra en høj kunstnerisk kvalitet hos adskillige, men ingenlunde alle eksemplarer, har den en ganske særlig interesse derved, at vaserne ofte er fundet i de fundkombinationer i Italien, hvorpå Mellemeuropas og når alt kommer til alt også Nordens sene bronzealder-kronologi tildels bygger. Det er især vasernes almindelige arkæologisk-historiske betydning, der har fascineret Friis Johansen, hvis videnskabelige forskertrang nok var stærkere end hans æstetiske sans, og som selv betonedede, at Sophus Müller havde lært ham at udnytte fundkombinationer, også da han skulle beskæftige sig med det protokorinthiske materiale.

Disputatsarbejdet blev planlagt under en større studierejse, der længe havde været hans ønske, og uden Müllers velvillige indstilling kunne han næppe have fået orlov så tidligt efter ansættelsen, at han allerede i februar 1913, efter afslutningen af Terslevafhandlingen, kunne tiltræde rejsen. Den førte ham både til de gamle grækerbyer i det lilleasiatiske Tyrki, rundt på de græske øer og på Balkanhalvøen samt i Italien. Med megen humor kunne han sidenhen fortælle om sine oplevelser i hint for os elever legendariske Europa, i hvis sydøstlige hjørne der regerede en sultan og en kreds af maleriske konger. En indirekte følge af rejsen, foranlediget af utilfredshed med to tyske afhandlinger, blev den lille artikel »Zeusaltret i Olympia« (Nordisk Tidsskrift for Filologi 1915), hvori han fint gjorde rede for problematiken omkring den berømte Zeushelligdoms mærkelige, af offerasken opbyggede alter, som de tyske arkæologer ikke havde genfundet, men som er os bekendt fra Pausanias' omtale. Men ellers koncentrerede Friis Johansen sig i disse år uden for museets arbejdstid om disputatsen, der udkom i 1918 med titlen »Sikyoniske Vaser« og blev forsvaret med Heiberg og Blinkenberg som opponenter. Sin faglige beundring for Heiberg som filolog kunne Friis Johansen ikke udstrække til også at gælde hans opposition; Blinkenbergs var det ham lettere at akceptere.

Disputatsen bragte meget helt nyt, og i sin udvidede og ajourførte franske udgave (»Les vases sicyoniens« 1923) er den blevet en arkæologisk klassiker, uden hvilken ingen fagmand kan arbejde. Det er næppe for meget sagt, at Friis Johansens deri

opstillede kronologi for det sene 8de og det meste af det 7de førkristelige århundredes stiludvikling er blevet det grundlag, hvorpå så godt som alle senere forskere bygger. For at tage eet eksempel: den figurrige Chigikande i Villa Giuliamuseet i Rom, der forhen placeredes omkring 550, fik nu sin blivende plads omkring 650 og trak mange andre kunstværker med sig. Svagest er argumentationen for Sikyon som hjemsted for lerkargruppen, og senere amerikanske værkstedsfund i Korinth har da også modbevist tesen og klart lokaliseret hovedparten af vaserne i Korinth, så at de stadig med rette kan bære navnet »protokorinthiske«. Det banebrydende i afhandlingen var Friis Johansens klare og sunde klassifikation af materialet, hans efter datidens forhold fremragende analyse og indplacering af stilen i en større mediterræn sammenhæng og ikke mindst hans mesterlige tilvejebringelse af kronologiske fikspunkter ved hjælp af en lang række fundkombinationer og den historiske overlevering om grundlæggelsen af de græske kolonier i Syditalien og på Sicilien. Med tilfredshed nævnedes han ofte siden, at han og tyskeren Bernhard Schweitzer samtidig og uafhængig af hinanden med forskelligt udgangspunkt var kommet til selvsamme resultat med hensyn til kolonifundene, hvilket turde vise kronologiens rigtighed.

Siden 1911 havde Blinkenberg virket som docent i arkæologi jævnsides med, at han passede sit arbejde på Nationalmuseet; men i 1916 blev han professor i faget og forlod da museet, hvor Friis Johansen de facto blev Antiksamlingens chef; de jure fik han først posten som inspektør (leder) i 1922 efter nyordningen af museets forhold. Jeg har talt om hans museale indsats for Danmarks arkæologi; i Antiksamlingen satte han sig et lige så varigt minde ved sine fortræffelige indkøb og forbilledlige beskrivelser af de erhvervede genstande og ved oprettelsen af et dobbelt seddelrepertorium i forbindelse med en udførlig seddelregistrant. Det er betegnende, at dette for en nutidig arkæolog helt selvfølgelig arbejde måtte gøres i al hemmelighed, da Sophus Müller anså det for unødvendigt at have den slags i Antiksamlingen, der efter hans helt urimelige opfattelse kun skulle tjene som hjælpeapparat for Den danske Samling. Selv om varetagelsen af Danmarks største samling af oldsager fra Middelhavslandene nu lagde stadig stærkere beslag på ham, mistede han ikke helt kontakten med den nordiske arkæologi. Det lykkedes ham således

at få overladt offentliggørelsen af det prægtige gravfund fra Hoby på Lolland, hvor der blandt genstandene var romerske sølv- og bronzekar. Disse stilbestemte Friis Johansen med stor præcision og fortolkede deres billedfremstillinger på fuldt overbevisende måde, foruden at han gjorde udførligt rede for årsagerne til, at de to sølvbægre, der måske er de fineste bevarede eksempler på den augusteiske periodes kunsthåndværk, kunne havne i en lollandsk høvdingegrav (»Hoby-Fundet«, Nordiske Fortidsminder II 3, 1923). Fremstillingen på det ene bæger gav ham også lejlighed til at belyse klassicismens overtagelse af billedmotivet (»Om Thorvaldsens Priamos og Achilleus«, Kunst og Kultur 4, 1923).

Ligesom Friis Johansen ikke slap forbindelsen med Den danske Samling, vedblev hans samarbejde med Blinkenberg; umiddelbart efter den første verdenskrig var han med denne i Istanbul, hvor han med henblik på Blinkenbergs publikation af småfundene fra Carlsbergfondets udgravninger på Rhodos gennemgik, ordnede, beskrev og bestemte det protokorinthiske og korinthiske lerkarmateriale. Da Blinkenberg som Videnskabernes Selskabs delegerede havde deltaget i oprettelsen af Union Académique Internationale og som regionalredaktør organiserede den danske medvirken til udgivelsen af et verdensomfattende Corpus Vasorum Antiquorum under unionens auspicer, blev Friis Johansen inddraget i den systematiske katalogisering og offentliggørelse af Antiksamlingens store og alsidige bestand af maledede lerkar. Sammen med Blinkenberg udsendte han i årenes løb 5 bind, og forpligtelsen til at sørge for den fuldstændige udgivelse hvilede tungt på ham det meste af livet; først efter at ialt 8 bind af værket var udkommet, det 7de med Niels Breitenstein som medforfatter, det 6te og det 8de skrevet af ham alene, renoncerede han på at se afslutningen (Corpus Vasorum Antiquorum, Danmark, Copenhagen, Musée National, Collection des Antiquités Classiques 1-8, 1924-1963). Et parergon foranlediget af corpusarbejdet og udfærdiget til brug for andre medarbejdere ved dette internationale foretagende er den nu efter englænderen Paynes og andres forskninger forældede oversigt »Céramiques argivo-corinthiennes« (Classification des céramiques anciennes II, 1925).

Sophus Müller havde i sin tid til værket »Verdenskulturen« skrevet en fremstilling af de forhistoriske perioder i Europa. I

1920erne fandtes det ønskeligt, at denne afløstes af en udvidet up-to-date tobinds håndbog med selvstændige bidrag af en række nordiske specialister; Blinkenberg skulle således forfatte afsnittet om Grækenland, Friis Johansen det tilsvarende italienske. Friis Johansen blev håndbogens redaktør og kunne efter en studierejse, der ikke blot bragte ham til kendte steder i Italien, men også til det dengang lidet besøgte Sardinien, færdiggøre sin 113 sider store artikel »Italiens forhistoriske Kulturer« (De forhistoriske Tider i Europa 1, 1927), der i mange år var den bedste introduktion til det vanskeligt tilgængelige og problemfyldte stof og nok havde fortjent at blive oversat til et hovedsprog, så at også ikke-nordiske interesserede kunne have draget nytte af hans store indsigt på dette område.

Friis Johansen havde egentlig ikke let ved at skrive – Johs. Brøndsted har fortalt, at det i starten var ham et Demosthenes-slid –, og han var, tildels som følge af sin overordentlige grundighed, temmelig langsomt arbejdende. Med de opgaver han påtog sig i de 15 år, han var ansat på Nationalmuseet, var det ikke underligt, at han som ungkarl tillod sig at negligere nattesøvn og måltider, og det hævnede sig på helbredet, så meget mere som datidens inspektørlønninger ikke åbnede mulighed for nogen som helst komfort. En alvorlig sygdom havde længe tag i ham og tvang ham til sidst til et sanatorieophold; men hans sejge konstitution sejrede, og selv om sygdommen havde sat sine spor på ham, behøvede han ikke siden at tage særlig meget hensyn til sig selv. Han levede dog alle dage et uhyre regelmæssigt liv, og det har nok hjulpet, at han fik en uvurderlig støtte i den kvinde, som han i 1926 giftede sig med: Charlotte Brøndsted, som var Danmarks første magister i klassisk arkæologi og i nogle år havde været underinspektør ved både Mønt- og Antiksamlingen. En konsoliderende indvirkning på Friis Johansens helbred havde det vel også, at han samme år som han indgik ægteskab kunne ombytte det forcerede arbejde på Nationalmuseet med det dengang roligere på Universitetet, hvorfra Blinkenberg netop havde trukket sig tilbage. Professoratet i arkæologi gav ikke blot større frihed, men også væsentlig bedre gage, så at de nygifte snart blev i stand til at købe rækkehus med have. Hjemmet på Fuglebakken var fra nu af det faste punkt i Friis Johansens tilværelse,

det sted, hvorfra han hentede kraft til at udstå dagens møje og kampe.

En sinecure blev de 30 år som professor nemlig ikke, for Friis Johansen hørte ikke til dem, der nøjedes med bare at give en nødtørftig undervisning. Med lige stor samvittighedsfuldhed passede han undervisning, fakultetsarbejde og universitetspolitikken iøvrigt, altid grundigt forberedt til det hele, en fremragende advokat for den linie, han havde valgt. Jeg mindes ikke nogen aflysning af hans timer, hverken i min egen studietid eller i de år, vi havde fælles arbejdssted på Nationalmuseet. For de fleste af dem, der mente det alvorligt med arkæologistudiet, var han den bedst tænkelige og mest hjælpsomme vejleder; han kom også til at betyde meget for de klassiske filologer og kunsthistorikere, der søgte ham. De passive, strejferne og de helt uegnede fik han ved kølighed og høfligt indpakkede sarkasmer til at fortrække. Den faste stok af elever blev dog heller ikke helt forskånet for spydigheder, hvis han mente, at det kunne anspore dem; men i almindelighed forstod han at lokke det bedste frem blot ved sit eget eksempel. Hans fremlæggelse af et stof i forelæsningsform var forbilledlig klar og systematisk, omend ret omstændelig med en meget langsom, næsten klerikal diktion og en del overlagte gentagelser. Overhovedet var det hans princip, også i dagliglivet, at tale langsomt og gentage for at sikre sig mod, at det sagte blev misforstået, afvist eller glemt. Ved øvelserne greb han straks ind, hvis noget trængte til uddybning eller var forkert, og hans kritik, der kunne være meget skarp, var som regel vel underbygget. Emnevalget i undervisningen kunne synes noget begrænset; men det hang formentlig sammen med hans ønske om at yde sit allerbedste. At undervise i et stof, som han ikke fuldt ud beherskede, forekom ham uforsvarligt. Normalt var der øvelser i Afstøbnings-samlingen hvert efterår, iøvrigt fortrinsvis øvelser over malerkunst, keramik og billedfortolkning, samt med visse mellemrum regulære forelæsninger over Grækenlands forhistorie, gennemgange af Antiksamlingen, Athens Akropolis og Olympia. Museumsgennemgangene var langt mere end en omvisning, i realiteten en dybtgående kritisk redegørelse for et enkelt tidsafsnits eller lands kulturhistorie.

I universitetsadministrationen gjorde han sig højt fortjent som

et meget effektivt medlem af forskellige udvalg, som dekan for det filosofiske fakultet i 1941–42, i en årrække som medlem af konsistorium, og som prorektor 1946–47. Det skyldtes ham, at universitetsundervisningen i klassisk arkæologi i 1938 flyttedes ned på Nationalmuseet, hvor der ved en sammenlægning af Universitetets arkæologiske Studiesal og Antiksamlingens bibliotek lagdes grund til et virkeligt forskningsinstitut. Han har også æren for, at landet omsider fik en fast lærestol i forhistorie, fra 1929 til 1941 kun et lektorat begrænset til den nordiske arkæologi, men derefter et professorat omfattende hele Europa uden for de klassiske lande. Lærestolen beklædtes indtil 1951 af Johs. Brøndsted, som han således knyttedes til med endnu et bånd. Af universitetskollegerne kom ellers den klassiske filolog Carsten Høeg til at stå ham nær, og det varme venskab med denne levende og inspirerende personlighed fik med årene stor betydning for Friis Johansen som videnskabsmand.

De første arbejder fra denne periode må dog ses i forlængelse af museumsinspektørtidens. Som gammel Nationalmuseumsmand kunne han ikke undgå at opponere ved Vilhelm la Cours disputats om »Sjællands ældste Bygder«, som han også anmeldte i Historisk Tidsskrift 9de rk. 5, 1927. Da i 1930 det fællesnordiske fagarkæologiske tidsskrift *Acta Archaeologica* grundlagdes på initiativ af Poul Nørlund, Bengt Thordeman og Friis Johansen med støtte af Nordman, følte Friis Johansen sig forpligtet til ikke blot at indtræde i redaktionen, hvor Brøndsted blev hovedredaktør, men også bidrage med et par større afhandlinger om ting i Antiksamlingen, som han havde indkøbt og mente at burde behandle så indgående og i en så bred sammenhæng som muligt (»Tonbullen der Seleukidenzeit aus Warka« og »Sacena, zur Geschichte der römischen Opfergeräte«, henholdsvis *Acta Archaeologica* 1, 1930 og 3, 1932). Herhen hører også konstateringen af, at det ene Hobybægers Achilleusscene er blevet afformet til benyttelse i den romerske lerkarindustri i Arretium, nu Arezzo (»An Antique Replica of the Priam Bowl from Hoby«, *Acta Archaeologica* 1, 1930); mange år efter lykkedes det ham at finde flere eksempler på Hobybægernes rolle i denne sammenhæng (»New Evidence about the Hoby Silver Cups«, *Acta Archaeologica* 31, 1960). Et værdigt minde i form af en lang og smuk nekrolog satte han endelig sin gamle direktør og faderlige

ven, der selv i en særtryksdedikation 1925 havde givet udtryk for *sin* taknemmelighed over for Friis Johansen («Sophus Müller 24. Maj 1846–24. Februar 1934«, Vid. Selsk. Oversigt 1935); men derefter begyndte en ny epoke i hans forfatterskab. Fra nu af, også efter afgang fra universitetet i 1956, prægedes det af hans virksomhed som universitetslærer, idet næsten alle afhandlingerne så at sige opstod af de øvelser, han holdt.

Øvelsesformen, som han i høj grad og med rette foretrak fremfor forelæsningen, gav ham tid til at betragte en ting, en kategori eller et problem fra alle sider og at gennemdrøfte selv de mindste enkeltheder med studenterne. I nogle tilfælde blev øvelsesrækkerne til bøger, i andre kun til mindre skrifter; undertiden udvidedes dele af øvelser til een eller flere afhandlinger. Han understregede selv værdien ved regelmæssigt at kunne genoptage øvelser, så at man fik set på det gamle stof med friske øjne og indarbejdet nyt; men den grundlæggende idé forblev den samme. Næsten alle gik således i hovedsagen tilbage til den primære tilrettelæggelse i årene efter professorudnævnelsen, og det er derfor næppe forkert at betragte denne kategori af arbejder som et hele.

Størst interesse, både på grund af deres emne, der griber ind på filologiens område, og på grund af den oplagthed og bredde, hvormed emnet er behandlet, vakte uden tvivl to bøger, der først udkom på dansk og senere på engelsk («Iliaden i tidlig græsk Kunst«, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 165, 1934, stærkt udvidet og revideret udgave: »The Iliad in Early Greek Art« 1967. – »Om fortolkningen af de attiske Gravrelieffer fra den klassiske Tid«, Universitetets Festskrift, november 1949; oversættelse: »The Attic Grave Reliefs of the Classical Period, an Essay in Interpretation« 1951).

Iliadebogen var en beundringsværdig præstation, kun mulig for en, der i lige grad beherskede den homeriske litteratur og det store arkæologiske billedstof. De fleste, som har beskæftiget sig med dette emne, har enten været filologer uden tilstrækkelig arkæologisk teknik og viden, eller det omvendte; men Friis Johansen havde med sin grundige filologiske uddannelse og museale træning særlig gode forudsætninger for et sådant arbejde. Han indså klart, at man før ethvert forsøg på slutninger ud fra billeder måtte have foretaget en helt præcis tids- og stedbestem-

melse af de værker, der skulle fortolkes, og arbejdende efter dette sunde princip, nåede han faktisk bemærkelsesværdige resultater. Medens Iliadefremstillingerne i korinthisk og anden ikke-attisk kunst ofte røber et ret tidligt kendskab til Homers tekst, synes der – efter billederne at dømme – ikke i Athen at have været en virkelig interesse for og fortrolighed med Iliaden før under Peisistratiderne i den anden halvdel af det 6te århundrede f. C., og dette stemmer nøje overens med den attiske tradition om, at det var de af Hipparchos organiserede Homerdeklamationer, der gav Iliaden og Odysseen en fremtrædende plads i Athenæernes bevidsthed. Desværre fik Iliadebogen ikke omgående den betydning, den burde have haft, fordi den uoversat næsten udelukkende læstes af Skandinaver. Friis Johansen mente selv, at det var en fordel for en dansk videnskabsmand først at lade en bog komme på dansk, ligesom han i sin tid havde gjort med disputatsen, så at man kunne drage fordel af nordiske kollegers kritik, før man eventuelt lod den oversætte til et verdenssprog. Men det var et synspunkt, der bedre passede til arkæologiens langsommere udvikling i hans ungdom. Tværtimod at være ham til fordel gjorde årene, der gik, sagen besværligere ved den hastige akkumulation af nyt stof og nye behandlinger af det gamle, hvortil kom, at andre mere presserende opgaver ikke rigtig levede ham tid til en omarbejdelse eller udvidelse. Et forsøg fra velmenende venner og elever på at få bogen oversat og nyudgivet i anledning af hans 70-års fødselsdag blev pure afvist; men henvendelsen havde dog den værdi, at han i sit otium påtog sig besværet med at bringe teksten à jour, og endelig 33 år efter førsteudgaven kunne den internationale forskning helt få glæde af den firsårige mesters indgående analyser og konklusioner. Var bogen oprindelig blevet skrevet for et større forum, ville den uomtvisteligt have fået dybere indvirkning på den arkæologiske hermeneutiks udvikling end den nu vil kunne få.

Også gravreliefbogen var en fortolkningsstudie, men alligevel af en helt anden karakter. Det er mindre væsentligt, at det drejede sig om skulptur og ikke malerkunst; for når alt kommer til alt, er forskellen på græsk relief og maleri, hvad motiverne angår, ikke så stor. Skarpere er derimod modsætningen mellem det mytologiske og poetiske indhold af de tidligere studerede fremstillinger, der alle tilhørte tiden før Perserkrigene, og så det sepulkrale,

for det meste efterpersiske milieu, der her blev undersøgt. Vi, der i 1930erne deltog i hans første række øvelser over dette emne, var meget begejstrede og opfordrede ham varmt til snarest at nedfælde de mange originale tanker, han derunder havde fremsat, på tryk; men han var ikke selv tilfreds. Trods gentagen vægring over for flere hold elevvers opfordringer lod han sig dog ved slutningen af 1940erne, men næppe uden sin hustrus og Carsten Høegs pression, overtale til at omredigere og supplere øvelsesmanuskriptet til en afhandling, og denne gang gik han også med til at få en engelsk udgave iværksat kort efter. Bogen fik en meget smuk modtagelse overalt og er blevet berømmet for sin åndfulde fortolkning med indtrængende forståelse af de fineste nuancer i den klassiske attiske gravkunst og for den fortrinlige oversigt over dennes ældre baggrund. Selv om han opfattede værkerne helt anderledes end sin gamle lærer Heiberg, hvis lille skrift om »Attiske Gravmæler« på sin vis er en perle i den danske arkæologiske litteratur, er bogen vel utænkelig uden den inspiration, han i sin tid direkte eller indirekte fik fra Heiberg.

Af øvelserne over den homeriske sagnkreds og beslægtede myter opstod iøvrigt fire mindre afhandlinger: »Achill bei Chiron« (Dragma Martino P. Nilsson dedicatum 1939), »Thésée et la danse à Délos, étude herméneutique« (Vid. Selsk. Arkæol. Kunsthist. Medd. **3**. 3, 1945), »Ajás und Hektor, ein vorhomerisches Heldenlied?« (Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. **39**. 4, 1961) og »Triptolemos og Theseus« (Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek 26, 1969). Et planlagt arbejde om den såkaldte »Lille Iliade« nåede ikke længere end til at blive holdt som foredrag i Filologisk-Historisk Samfund. Relation til undervisningen havde også tre meget fine bidrag til studiet af den keramiske produktion i den østgræske by Klazomenai: »Fragmente klazomenischer Sarkophage in der Ny Carlsberg Glyptothek« (Acta Archaeologica 6, 1936), »Attic Motives on Clazomenian Sarcophagi« (From the Collections of the Ny Carlsberg Glyptothek 3, 1942) og »Clazomenian Sarcophagus Studies, the Earliest Sarcophagi« (Acta Archaeologica 13, 1942). En art fortsættelse heraf er den udtømmende publikation af en nekropol, som Rhodosekspeditionen havde udgravet, og hvorfra en række fund var kommet til Antiksamlingen: »Exochi, ein frührhodisches Gräberfeld« (Acta Archaeologica 29, 1958). Forskellige fremstillinger på malede vaser

i museet, dels brugt ved øvelser, dels studeret under forberedelse eller til supplering af Corpus Vasorum danske bind, fortolkedes udførligt i afhandlingerne »To Lutroforer i Antiksamlingen« (Festskrift til Frederik Poulsen 1941), »Eine Dithyrambos-Aufführung« (Vid. Selsk. Arkæol. Kunsthist. Medd. 4. 2, 1959), »Eine attische Trinkschale« (Acta Archaeologica 31, 1960), »Eine neue Caeretaner Hydria« (Opuscula Romana 4, 1962), og en oversigt over den græske keramiks betydning i den økonomiske historie gav han med artiklen »Græske Vaser og græsk Handel« (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950).

To skrifter udsprunget af universitetsundervisningen må endnu nævnes. Det første, »Athenas Templer på Athens Akropolis« (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 175, 1937), var et prisværdigt forsøg på at sammenfatte og vurdere, hvad man i 1930erne vidste og mente at vide om akropolistopografiens hovedpunkter, men er helt distanceret af senere fund og forskninger. Det andet, »Et bidrag til Ryttersporens ældste Historie« (Corolla Archaeologica in honorem C. A. Nordman 1952), er interessant derved, at det illustrerer, hvor indtrængende Friis Johansen arbejdede med det stof, hvori han underviste. Denne studie var slet ikke fremkaldt af nogen speciel kulturhistorisk øvelsesopgave, men af en kunsthistorisk: de berømte amazonestatuer, der gengiver tabte originalsulpturer fra det 5te årh. f. C. På to af disse (Mattei- og Sciarra typerne) forekommer der nemlig på venstre (på Sciarra typen også højre) fod en art støtterem, der – som Friis Johansen rigtigt indså – fejlagtigt er blevet opfattet som en sporerem, og det gav ham anledning til at undersøge, hvor tidligt sporen egentlig optræder.

Adskilt fra hans øvrige produktion i professorårene, og ligesom flere af vaseafhandlingerne vidnende om hans altid levende interesse for og kærlighed til Nationalmuseets Antiksamling, er dels et andet festskriftbidrag »A Greek Gold Ornament from Early Archaic Time« (Netherlands Year-Book for History of Art 1954), hvori han publicerede et lille netop af museet erhvervet korinthisk guldrelief fra ca. 650 f. C., dels en udførlig behandling af nogle i hans egen inspektørtid købte og ved corpusarbejdet forbigåede kypriske lerkar med indridsede dedikationer til en guddom: »Weihinschriften aus dem Nymphenheiligtum des

Kafizin-Hügels, Kypros« (Vid. Selsk. Arkæol. Kunsthist. Medd. 4. 1, 1953).

To gange faldt det i hans lod at skrive biografier om klassiske arkæologer. Nekrologen over hans forgænger som professor (»Christian Blinkenberg, 15. februar 1863–25. januar 1948«, Københavns Universitets Festskrift, november 1948) yder Blinkenberg fuld retfærdighed; men Friis Johansen havde hverken på museet eller sidenhen stået Blinkenberg særlig nær og følte sig vistnok lidt trykket af hans ret tillukkede, ofte bryske og stejle væsen. Med langt større varme tegnede han sit portræt af den mediterrane arkæologis store metodiker fra klassicismens tid i den strålende afhandling »Georg Zoëga og Rom« (Rom og Danmark 1, 1935). I Zoëga så han sit ideal, kulturforskeren, der ligeligt brugte den antike litteratur og kunsten som kilder, og ikke uden grund fik han overrakt første bind af nyudgaven af Zoëgas breve som en slags festskrift til sin 80-års dag d. 1. november 1967.

Der er i det foregående navnlig dvælet ved Friis Johansens virke for Nationalmuseet og Københavns Universitet, de to institutioner, der stod hans hjerte nærmest; men han ydede også en værdifuld indsats andetsteds. I 1938 blev han indvalgt i Ny Carlsbergfondets direktion og kom derved automatisk desuden til at sidde i bestyrelsen for Ny Carlsberg Glyptotek, for hvilken han endda var formand fra 1946, indtil han i 1957 trak sig tilbage fra begge hvervene; af noget mindre betydning var hans medlemskab af Rask-Ørstedfondets bestyrelse 1945–1963. I Ny Carlsbergfondet holdt han sammen med Viggo Thorlacius-Ussing og Ejnar Dyggve en i hovedsagen klog kurs, der måske nok i en del tilfælde takket være ham gav lidt slagside til det antike, specielt klassiske og nærmere bestemt græske; den romerske, den orientalske og meget af den senere europæiske kunst stod hans psyke fjernere. I Glyptotekets annaler vil han især blive husket som den, der fik gennemført den senere ved lov stadfæstede ordning, hvorefter Ny Carlsbergfondet, Københavns Kommune og Staten hver betaler en trediedel af driften udover Glyptotekets eget bidrag.

Mange danske museumsmænd og pædagoger føler sig idag i stor taknemmelighedsgæld til Friis Johansen; men endnu læn-

gere end som lærer og administrator vil han, også ud over landets grænser, mindes som forsker. I alt sit videnskabelige arbejde var han besjælet af kravet om kvalitet, og aldrig skrev han noget, der ikke opfyldte dette krav. I hans nekrolog over Sophus Müller er der nogle linier, der i sjælden høj grad passer på ham selv: »Alt hans Arbejde begynder i den direkte Iagttagelse af Stoffet. Og han var en Mester i den vanskelige Kunst at se . . . Hans Produktion er et Skatkammer af rammende Enkeltiagttagelser. Men han blev aldrig stikkende i en ufrugtbar Ophobning af Iagttagelser, ligesaa lidt som det interesserede ham at fremlægge det arkæologiske Kildestof blot for dets egen Skyld«.

Friis Johansen blev medlem af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab i 1928 og tog meget aktivt del i dets arbejde; fra 1948 til 1960 sad han i kassekommissionen. Han var æresmedlem af Society of Antiquaries of London, af Society for Promotion of Hellenic Studies sammesteds, af Archaeological Institute of America og var desuden medlem af Deutsches Archäologisches Institut i Berlin, Finska Vetenskaps-Societeten i Helsingfors, Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet og Vetenskaps-Societeten i Lund samt Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Det var dog ikke ved hyppige kongresrejser, gæsteforelæsninger eller udstrakt korrespondance, at han var blevet kendt i udlandet, men næsten udelukkende ved sin litterære videnskabelige produktion. Han var ikke meget indladende over for fremmede og kunne selv med sin gammeldags høflighed og konventionelle elskværdighed synes temmelig distant; af temperament var han konservativ og brød sig uden for videnskaben ikke meget om forandring. Som akademisk type forekom han mange kolleger at have sine forudsætninger ved det wilhelminske Tysklands universiteter, en opfattelse hans særlige foredragsstil og hans udsøgte skriftlige behandling af det tyske sprog kunne tages til indtægt for; men ellers var han dansker til fingerspidserne, og dette kom ikke mindst til udtryk under besættelsen. Den moderne tids sprængning af nationale og andre bånd tiltalte ham næppe. Med al beundring for germanske, angelsaksiske og romanske kolleger følte han sig ikke tiltrukket af deres verden; han ville sikkert bedre finde sig hjemme i det danske præstegårdsmiljø, hvorfra hans hustru var udgået. Han fortalte engang med en vis stolthed, hvordan han i kirken Hagia Triada nær Phaistos på Kreta på lige

fod havde drøftet tilværelsen med en from, gammel kone, som blev meget glad over hos denne nordbo at finde nogenlunde samme meninger.

Da jeg i 1967 fortalte en kollega fra Oxford, at Ny Carlsbergfondet netop havde ladet en af vore førende billedhuggere udføre en portrætbuste af Friis Johansen til opstilling på det universitetsinstitut, hvor han i så mange år havde arbejdet, erklærede han spontant: »Det var godt, for han er en stor arkæolog«. I bronzebusten har Knud Nellemose med mesterskab gengivet alle de væsentlige sider af Friis Johansens personlighed; men selv har han ved sin forskning sat sig et monument, der er varigere end bronze.

Æret være hans minde!